

ชื่อเรื่อง : (ภาษาไทย) กระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้
โดยการบูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนา
กรณีศึกษา ตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี จังหวัด
นครสวรรค์

(ภาษาอังกฤษ)

ชื่อผู้วิจัย : (ภาษาไทย) ภิญโญ ภูเทศ
(ภาษาอังกฤษ) Pinyo Puthed

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้โดยการบูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนา กรณีศึกษา ตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพบริบทชุมชนของประชาชนในภาคการเกษตรและสภาพปัญหาความยากจน (2) เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชน และ (3) เพื่อติดตามและประเมินผลกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชนในภาคการเกษตร

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งคณะผู้วิจัยประกอบด้วย

1. คณาจารย์และนักศึกษาในโปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
2. บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทอง
3. ประชาชนในชุมชนตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์

3.1 กลุ่มผู้นำชุมชน

3.2 ประชาชนกลุ่มเป้าหมายซึ่งมีฐานะยากจน

4. ภาครัฐ ส่วนราชการ องค์การภายนอกชุมชน ที่เกี่ยวข้อง
- ผลการวิจัย ปรากฏดังนี้

ชุมชนตำบลสร้อยทองเป็นชุมชนเก่าแก่ ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน คนจนส่วนใหญ่มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในสภาพทรุดโทรม ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ มักจะมาจากระบบการซื้อขายแบบเงินผ่อน ส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพที่เป็นารับจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่ ซึ่งมีรายได้ไม่แน่นอนเพราะขึ้นอยู่กับฤดูกาลและดินฟ้าอากาศ สภาพการเป็นหนี้ของคนจนในชุมชนตำบลสร้อยทองมักกู้ยืมเงินจากนายทุนนายจ้าง เพื่อใช้จ่ายในครอบครัว สำหรับการแก้ปัญหาหนี้สินของตัวชาวบ้านพบว่า มีลักษณะของการกู้

เงินมาใช้หมุนเวียน โดยนำมาใช้หนี้เจ้าหนี้รายต่างๆแล้วทำการกู้ใหม่ จนกลายเป็นวัฏจักรของหนี้ในกลุ่มคนจน

บทคัดย่อ (ต่อ)

จากการศึกษาสภาพบริบทในแต่ละด้านของชุมชนตำบลสร้อยทอง ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนตำบลสร้อยทอง โดยคณะผู้วิจัยและนักศึกษาโปรแกรมวิชาพัฒนาชุมชนได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทองจัดอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดทำแผนแม่บทชุมชนโดยได้บูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนาชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ในลักษณะของการเรียนแบบใฝ่รู้หรือActive Learning ซึ่งนักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริงในพื้นที่ภาคสนาม ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และมีความเข้าใจต่อการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมดียิ่งขึ้น ทั้งนี้กระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชนนั้น เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่การแก้ไขปัญหาความยากจนแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญ คือ การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนจนอันเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนารายได้อย่างยั่งยืน และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์ความรู้อย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง สำหรับผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มีดังนี้

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
2. เกิดการพึ่งพาตนเอง
3. เกิดเครือข่ายคนจน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการด้านการตลาด ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างครบวงจร
2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเกี่ยวกับยุทธวิธีในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนจนอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

ภิญโญ ภูเทศ

สาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

คำนำ

ความยากจนตามความหมายของธนาคารโลก หมายถึง สภาวะที่อดตัดอย่างไม่อาจยอมรับได้ของมนุษย์ปุถุชน ซึ่งสามารถพิจารณาความอดตัดได้ทางกายภาพ ทางจิตใจ และทางสังคม นอกจากนี้ยังหมายรวมไปถึงการขาดแคลนโอกาสและสิ่งจำเป็นพื้นฐานของชีวิต

สาเหตุของความยากจนในประเทศไทยนั้น ธนาคารโลกได้สรุปไว้ว่า ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ ได้แก่

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ
2. ปัจจัยเชิงโครงสร้างประชากร
3. ปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์
4. ปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจุบันการแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ ได้รับการผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติ เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องมีการพัฒนาและแก้ไขปรับปรุง ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แม้ว่าภาครัฐจะให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาความยากจนมาโดยตลอด แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ ในสังคมไทย ในขณะที่สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันนี้ได้ส่งผลให้ปัญหาความยากจนมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นปัญหาความยากจนจึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นองค์รวม ที่เชื่อมโยงมิติต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนในสังคมในการดำเนินงานพร้อมกันในทุกๆระดับ ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และชุมชน

ซึ่งจากการศึกษาต่างๆที่ผ่านมา สิ่งหนึ่งที่หลายๆฝ่ายเห็นเหมือนกันก็คือ การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ของประชาชนนั้น ควรเป็นการแก้ไขโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้แสดงศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาในแนวตั้งมากกว่าแนวราบ กล่าวคือเป็นการคิดและดำเนินการพัฒนาโดยผู้บริหารประเทศ ด้วยการนำเอาแบบอย่างหรือแนวคิดการพัฒนามาจากประเทศตะวันตก แต่สำหรับประเทศไทยนั้นความแตกต่างในด้านสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดจากต่างประเทศไม่อาจมาอธิบายได้อย่างชัดเจนในเรื่องของความรู้ ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้นควรเป็นคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ถึงจะทำการศึกษาได้อย่างเข้าใจและลึกซึ้ง และจะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ของประชากรได้อย่างแท้จริง

จากวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ในการเป็นศูนย์กลางการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้น ในการวิจัยของอาจารย์และนักศึกษาจะต้องเป็น

การวิจัยที่นำศาสตร์สากลไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น ในการนี้คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้รับมอบหมายภารกิจให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์ไว้ดังนี้คือ

1. การแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ อันได้แก่

- การส่งเสริมการเรียนรู้ ปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง
- การแก้ไขปัญหาความยากจน
- การพัฒนาอาชีพ
- การแก้ไขปัญหาการว่างงานและพัฒนาแรงงาน

ตำบลสร้อยทอง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวน 10 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา แม้ว่าจะสามารถทำนาได้ปีละหลายครั้งก็ตาม แต่เนื่องจากต้นทุนในการทำนาสูงมาก เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าสารเคมี ค่าจ้าง หรือแม้แต่ค่าเช่านา ซึ่งเมื่อหักค่าใช้จ่ายที่จำเป็นเหล่านี้ทำให้เหลือกำไรเพียงเล็กน้อยหรือบางครั้งก็ขาดทุนด้วยถ้าหากเกิดน้ำท่วมหรือภัยแล้ง ประกอบกับการไม่มีรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม จึงยิ่งทำให้เกษตรกรตำบลสร้อยทองส่วนใหญ่มีฐานะยากจนลงรวมถึงภาวะความยากจนแบบซ้ำซาก ทั้งนี้ ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญของชาวตำบลสร้อยทองที่น่าจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะถึงแม้ว่ารัฐบาลได้พยายามดำเนินกิจกรรมหลายอย่างเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน อาทิ โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โครงการพักชำระหนี้ของเกษตรกร โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และโครงการสำคัญต่างๆอีกหลายโครงการ แต่หากพิจารณาถึงความสำเร็จของโครงการพบว่า โครงการต่างๆของภาครัฐยังไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจนเท่าที่ควร สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนยังไม่ดีขึ้น มีหน้าซ้ำทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมาอย่างมากมายทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้โดยการบูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนา กรณีศึกษา ตำบลสร้อยทอง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การถอดบทเรียน/ การถอดองค์ความรู้ชุมชน การจัดทำแผนศักยภาพชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง และการติดตามประเมินผล ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวขึ้นอยู่กับฐานความเชื่อในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ที่กล่าวว่า “มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ มีความสามารถ และมีความต้องการที่จะพัฒนาชีวิตตนเองให้ดีขึ้น” โดยยึดหลักการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้

อุปกรณ์และวิธีการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) ที่มุ่งเน้นการศึกษาวิธีแบบเจาะลึก ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญดังนี้

1. แบบสำรวจข้อมูลของหมู่บ้าน
2. แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview Guideline)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ ประชากรคือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ หัวหน้าครัวเรือนทุกครัวเรือน

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม กับกลุ่มคนจนในตำบลตากลี และวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพชุมชน จัดทำแผนแม่บทชุมชน นำมาแก้ไขปัญหาความยากจน และทำการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด โดยการวิเคราะห์ความตรงของเนื้อหา (Content Analysis) และนำมาเสนอในรูปแบบของการพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลสภาพบริบทชุมชนของประชาชนในภาคการเกษตรและสภาพปัญหาความยากจน

ตำบลสร้อยทองเป็นชุมชนเก่าแก่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตำบลหนองหม้อ อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณ 200 กว่าปีแล้ว คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหลักปักฐานอยู่ อพยพมาจากบ้านห้วยใหญ่ ตำบลอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี และมาจากภาคอีสาน สาเหตุที่คนกลุ่มนี้อพยพมานั้นก็เพราะว่าต้องการมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง นอกจากนี้ตำบลสร้อยทองมีพื้นที่เป็นที่ลุ่มมีลักษณะเป็นท้องกระทะ มีป่าไผ่มาก ทุ่งหญ้าแพรรีปนอกคลุม และมีหนองน้ำตามธรรมชาติ เหมาะแก่การเพาะปลูก การเกษตร โดยในระยะแรกจะปลูกเป็นกระท่อมกันเอาไว้เป็นที่อยู่อาศัยยังไม่มีการสร้างบ้านที่ถาวร เมื่อมีการตัดต้นไม้กันเพื่อทำการจับจองที่ดิน จึงได้มีการนำเอาต้นไม้ที่ตัดทิ้งไว้นำไปสร้างบ้านเรือนของตนเอง

ตำบลสร้อยทอง มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 55.60 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านทุ่งทะเลทราย, หมู่ 2 บ้านโคกกว้าง, หมู่ 3 บ้านหนองแถม, หมู่ 4 บ้านหนองสร้อยทอง, หมู่ 5 บ้านหนองแก้ว, หมู่ 6 บ้านดงมหาชัย, หมู่ 7 บ้านสวนกล้วย, หมู่ 8 บ้านชัยมงคล, หมู่ 9 บ้านริมชลพัฒนา และหมู่ 10 บ้านทุ่งพัฒนา

หนี้สินของประชากรตำบลสร้อยทอง ส่วนใหญ่เกิดจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากเกษตรกรรวมสมัยใหม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกร วิธีการผลิต การใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมไป

แล้ว ทำให้การทำเกษตรกรรมในปัจจุบันมีต้นทุนในการผลิตสูง ไม่ว่าจะป็นค่าเช่าที่ดิน ค่าแรงงาน ค่า
น้ำมันเชื้อเพลิง ค่าสารเคมีเกษตร ค่าขนส่ง ฯลฯ ซึ่งเป็นต้นทุนที่เกษตรกรหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อผลผลิต
ออกสู่ตลาดโดยการขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือขายโดยตรงที่ตลาด แต่ภายหลังจากที่เกษตรกรได้หัก
ค่าใช้จ่ายแล้วรายได้กลับไม่สัมพันธ์กับต้นทุนที่แท้จริง หนึ่งก็คือ การลงทุนสูง กำไรที่ได้ต่ำ ส่งผลให้
เกษตรกรอยู่ในภาวะขาดทุนและไม่มีทุนไปดำเนินการต่อ ภาวการณ์ดังกล่าวจึงนำไปสู่การพึ่งพาภายนอก
ของเกษตรกร โดยเฉพาะการกู้ยืมเงินมาลงทุนทั้งในระบบและนอกระบบ จากการศึกษาพบว่า ประชากร
ตำบลสร้อยทองมีแหล่งทุนที่ให้บริการด้านการเกษตร 3 แหล่งด้วยกัน คือ สหกรณ์การเกษตรอำเภอตา
คลี ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอตาคลี และนายทุนนอกระบบ วงเงินในการ
กู้ยืมของเกษตรกรขั้นต่ำคือ 10,000 - 100,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดการลงทุนของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม
เกษตรกรตำบลสร้อยทองยังไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรการกู้ยืมเงินไปได้ เนื่องจากมีปัจจัยหลาย
อย่างที่ทำให้ขาดทุนตลอดมา เช่น ภาวะราคาพืชผลที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ในขณะที่ต้นทุน
การผลิตสูงขึ้นเรื่อยๆ หรือแม้แต่การระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช และปัญหาที่สำคัญคือ เกษตรกร
ส่วนมากกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนก่อนล่วงหน้า เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจึงนำไปชำระคืน ซึ่งในบางครั้ง
รายได้ไม่เพียงพอในการชำระคืนและเมื่อต้องลงทุนในครั้งต่อไปจำเป็นต้องกู้ยืมเพิ่มอีกครั้งในขณะที่หนี้สิน
เดิมยังคงอยู่ จึงเป็นปัญหาของหนี้สินที่สะสมทำให้เกษตรกรไม่สามารถหลุดพ้นภาวะหนี้สินดังกล่าวได้

สภาพปัญหาความยากจนของชุมชนในตำบลสร้อยทอง อำเภอตาคลี จังหวัด นครสวรรค์

1. ด้านที่อยู่อาศัย

ผลจากการศึกษาข้อมูลกับกลุ่มคนจน พบว่า คนจนส่วนใหญ่มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในสภาพทรุด
โทรม เป็นบ้านแบบได้ถุนโล่ง บางครอบครัวมีลักษณะคล้ายกับเป็นการปลูกเพื่ออาศัยแบบชั่วคราว เป็น
กระท่อมบ้าง ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียวโดยไม่ได้ฉาบปูนซ้ำ มีลักษณะค่อนข้างทำไปทีละน้อยตามทุนที่มีอยู่
สภาพภายในบ้านส่วนใหญ่มักจะแบ่งเนื้อที่เพื่อใช้สอยออกเป็น 2 ส่วน โดยมีได้กันห้องอย่างถาวร แต่
เป็นการเอาตู้เสื้อผ้ามากันแบ่งส่วน คือ ส่วนที่เป็นห้องนอน และส่วนที่เป็นห้องเอนกประสงค์ กล่าวคือ
ส่วนที่เป็นห้องเอนกประสงค์ใช้เป็นที่พักผ่อน รับประทานอาหาร เป็นห้องครัว เป็นต้น สำหรับห้องน้ำ
และห้องสุขามักจะแยกออกจากตัวบ้าน ในส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินพบว่า มีหลายครอบครัวที่อาศัยอยู่ในที่
แปลงเดียวกับพ่อแม่ บางครอบครัวแยกออกมาจากบ้านพ่อแม่โดยได้รับการแบ่งที่ดินให้ บางครอบครัวก็
อาศัยปลูกบ้านบนที่ดินของเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันอยู่

2. ด้านสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวก

ในชุมชนตำบลสร้อยทองแทบทุกหลังคาเรือนจะมีไฟฟ้า น้ำประปาใช้ มีจำนวนน้อยมากที่พบว่า
ไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า แม้ว่าสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะไม่
ดีนักแต่แทบทุกหลังคาเรือนจะมีเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น มือถือ รถมอเตอร์ไซด์ เป็น

ต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆมักจะมาจากระบบการซื้อขายแบบเงินผ่อน โดยมีการผ่อนชำระเป็นรายเดือน ประมาณ 500 – 1,000 บาทต่อเดือน ซึ่งเหตุผลในการตัดสินใจซื้อสินค้าเงินผ่อนก็คือ ความต้องการมีสิ่งของเครื่องใช้เหมือนเพื่อนบ้าน ประกอบกับกระแสบริโภคนิยมโดยเฉพาะในกลุ่มคนจนที่ว่า “เห็นเขามีเราก็อยากมีบ้าง”

3. อาชีพและรายได้

ในส่วนของกลุ่มคนจนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่เป็นการรับจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมส่วนใหญ่ มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและดินฟ้าอากาศ กล่าวคือ ถ้าปีไหนฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลก็จะมี การจ้างแรงงานสูง ทั้งนี้เพราะมีการทำเกษตรกันมาก โดยเฉลี่ยจะได้ค่าแรงวันละ 100 บาทต่อวัน เดือนหนึ่งๆจะมีการรับจ้างเฉลี่ยประมาณ 15 วัน บางเดือนไม่มีเลย อาชีพรับจ้างจึงมีรายได้ไม่แน่นอน เฉลี่ยใน 1 ปี มีการจ้างแรงงานเพียง 7 เดือนๆละ 15 วันๆละ 100 บาท รวมเป็นรายได้จากการจ้างแรงงานเป็นเงิน 7X15X100 บาทต่อปี เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนยากจนจากการประกอบอาชีพหลักและอาชีพรองแล้ว พบว่า มีรายได้ประมาณ 10,800 บาทต่อปี ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับเกณฑ์เส้นความยากจนที่ใช้วัดความยากจนอยู่ที่ประมาณ 20,000 บาท ซึ่งครอบครัวคนจนรายได้ประมาณนี้ นับว่าอยู่ได้อย่างค่อนข้างลำบาก บางครอบครัวจะมีสมาชิกที่ออกไปทำงานตามเมืองใหญ่โดยเฉพาะในกรุงเทพฯจะส่งมาช่วยครอบครัวด้วยแต่ก็ไม่มากพอที่จะทำให้ครอบครัวดีขึ้น และส่วนใหญ่ก็ส่งเงินมาให้ครอบครัวไม่สม่ำเสมอ เดือนละประมาณ 500 – 1,000 บาท ทั้งนี้เพราะว่างานที่ไปทำในกรุงเทพฯก็เป็นแรงงานประเภทไร้ฝีมือ ทำให้รายได้ไม่สูงพอที่จะจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวได้มากมายนัก

4. รายจ่ายและหนี้สินของครอบครัวคนจน

จากการประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวัน พบว่า เฉลี่ยครอบครัวละ 3,000 – 5,000 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดครอบครัวด้วย สำหรับรายจ่ายที่ใช้ในการลงทุนของคนในชุมชนตำบลสร้อยทองในการผลิตขึ้นอยู่กับกิจกรรมทางการผลิต หากประมาณการโดยเฉลี่ยจะพบว่า ประมาณ 20,000 – 40,000 บาทต่อปี ซึ่งรายจ่ายจากการประมาณการในครั้งนี้เป็น การลงทุนต่อไร่ประมาณ 10 - 15 ไร่

สภาพการเป็นหนี้สินของกลุ่มคนจนในชุมชนตำบลสร้อยทอง โดยทั่วไป พบว่ามีสาเหตุหลายประการ เช่น รายได้ไม่แน่นอน และไม่เพียงพอกับรายจ่าย ทั้งนี้เนื่องมาจากส่วนใหญ่เป็นรายได้ที่มาจากภาคเกษตรกรรม ฉะนั้นหากมีใดสภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวน แห้งแล้งจะมีผลกระทบต่อรายได้ของคนจนกลุ่มนี้ ทำให้ได้ผลผลิตไม่เป็นไปตามเป้าหมายและยังส่งผลต่อปริมาณการจ้างแรงงานในภาคเกษตรที่ลดลงด้วย สภาพการเป็นหนี้ของกลุ่มคนจนในชุมชนตำบลสร้อยทองมักกู้ยืมเงินจากนายทุน นายจ้าง โดยทั่วไปมักเป็นการกู้เงินเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว บางครอบครัวกู้เงินมาแต่ใช้ผิดวัตถุประสงค์ เช่น กู้เพื่อซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น รถจักรยานยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ สำหรับการแก้ปัญหาหนี้สินของ

ตัวชาวบ้านพบว่า มีลักษณะของการกู้เงินมาใช้หมุนเวียน โดยนำมาใช้หนี้เจ้าหนี้รายต่างๆแล้วทำการกู้ใหม่ จนกลายเป็นวัฏจักรของหนี้ในกลุ่มคนจน

5. ขนาดของครอบครัว

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่า ครอบครัวของคนจนของชุมชนตำบลสร้อยทองแบ่งออกเป็น 2 ขนาด คือ ครอบครัวขนาดเล็กมีจำนวนสมาชิกประมาณ 4 - 6 คน และครอบครัวขนาดใหญ่มีจำนวนสมาชิกประมาณ 7 - 10 คน หัวหน้าครอบครัวมักมีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป แต่ถ้าครอบครัวขนาดเล็ก หัวหน้าครอบครัวจะมีอายุประมาณ 35 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ยังพบว่า ครอบครัวขนาดใหญ่มักจะมีสมาชิกในครอบครัวที่มีวัยเพียงพียงเป็นส่วนมาก นั่นคือ มีทั้งคนแก่และเด็ก ส่วนใหญ่คนวัยแรงงานจะเป็นหัวหน้าครอบครัว

6. การศึกษา

การศึกษาของชุมชนตำบลสร้อยทอง พบว่า ครอบครัวคนจนส่วนใหญ่จะมีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นบางครอบครัวที่ได้พยายามส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาและการศึกษาสายอาชีพมากขึ้น ส่วนใหญ่พบในครอบครัวที่มีขนาดเล็ก สำหรับครอบครัวขนาดใหญ่การศึกษาของหัวหน้าครอบครัวส่วนมากจะอยู่ในระดับประถมศึกษา และยังมีสมาชิกในครอบครัวที่อายุน้อยอยู่ในระหว่างกำลังศึกษาของโรงเรียนในชุมชน

7. การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ

โครงการต่างๆของภาครัฐในการให้ความช่วยเหลือคนจนมีอยู่อย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะโครงการเงินกู้ ธกส. โครงการกองทุนหมู่บ้าน โครงการฝึกอบรมต่างๆ รวมทั้งโครงการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละโครงการจะพบว่า กลุ่มคนจนที่ขาดแคลนจริงๆมักไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐเท่าที่ควร ซึ่งมักเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น กลุ่มคนจนมักถูกจำกัดการกู้ยืม โดยขาดหลักทรัพย์ หรือคนในการค้ำประกันเงินกู้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถกู้ยืมเงินได้ บางโครงการที่ต้องมีการรวมกลุ่มฝึกอาชีพหารายได้ กลุ่มคนจนมักไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการถูกกีดกันจากกลุ่ม มีการจำกัดสิทธิต่างๆ ใช้ระบบพรรคพวก ขาดเงินไปร่วมลงทุน จึงทำให้ไม่มีโอกาสเข้าร่วมกลุ่ม

สำหรับการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นการรวมกลุ่มอาชีพที่มุ่งหารายได้เสริม เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มทำไม้ตัด กลุ่มทอผ้า กลุ่มผลิตดอกไม้จันทน์ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้คนจนมักไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมมากนัก แต่มีกลุ่มสงเคราะห์อีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ที่มีกฎกติกาที่ชัดเจน ไม่มีการกีดกันคนให้เข้ากลุ่ม ดังนั้น กลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่คนจนเข้าไปมีกิจกรรมได้มากที่สุด

นโยบายของรัฐอีกเรื่องหนึ่งที่คนจนมีโอกาสเข้าถึงมากคือ การลงทะเบียนคนจน ซึ่งกลุ่มคนจนในชุมชนตำบลสร้อยทองได้ไปลงทะเบียนไว้ แต่หลายคนยังไม่เชื่อว่ามาตรการการช่วยเหลือของภาครัฐจะเป็นผลสำเร็จจริงๆ

จากการสัมภาษณ์คนงานในชุมชนตำบลสร้อยทอง พบว่าส่วนใหญ่มีลักษณะของการรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในเรื่องของปัจจัยการผลิตเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะคนงานเหล่านี้ค่อนข้างขาดแคลนปัจจัยในการผลิตที่เป็นพื้นฐาน เช่น ต้องการให้รัฐเอาปุ๋ยเอายามาให้ หาทำกินให้ หาแหล่งน้ำมาให้

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชน

การวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ไขปัญหาคความยากจนและกระจายรายได้โดยบูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ในปีการศึกษา 2 / 2549 ในลักษณะของการเรียนแบบใฝ่รู้ หรือ Active Learning โดยให้นักศึกษาโปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริงในพื้นที่ภาคสนาม อันเป็นการฝึกทักษะและพัฒนาความสามารถของผู้เรียน ซึ่งจะทำให้นักศึกษาได้เกิดการเรียนรู้และมีความเข้าใจต่อการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมดียิ่งขึ้น

1. รหัส 2532104 วิชาชุมชนศึกษา 3(2-2)

ลักษณะของรายวิชาชุมชนศึกษา จะเป็นการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลต่างๆของชุมชน ทั้งในด้านการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ค่านิยม ทัศนคติ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ ให้ลึกซึ้งพอที่จะมองเห็นปัญหาหรือความต้องการของชุมชนนั้นได้ ทั้งนี้โดยใช้วิธีการศึกษาชุมชนในรูปแบบต่างๆผสมผสานกัน เช่น RRA, RSA เป็นต้น โดยได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1. ผู้สอนให้ความรู้และทำความเข้าใจแก่ผู้เรียนถึงแนวคิดของการศึกษาชุมชน
2. ผู้สอนให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาชุมชนและวิธีการศึกษาชุมชนรูปแบบต่างๆ
3. ให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติการสร้างเครื่องมือในการศึกษาชุมชน เช่น แบบสังเกต แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม เป็นต้น
4. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันปรับปรุงเครื่องมือ
5. ให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มออกเป็น 10 กลุ่ม แล้วนำเครื่องมือที่ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้ในพื้นที่จริง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาชุมชนพื้นที่ตำบลสร้อยทอง ทั้ง 10 หมู่บ้าน
6. ให้แต่ละกลุ่มนำเสนอผลของการศึกษาชุมชนแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเป็นการคืนข้อมูลให้ชุมชน โดยผ่านกระบวนการเวทีประชาคมหมู่บ้านในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ
7. นำผลสรุปจากการศึกษาชุมชน มาเขียนเป็นรายงานในภาพรวมของตำบล

2. รหัส 2534301 วิชาการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและแนวทางการพัฒนา 3(2-2)

ลักษณะของรายวิชาการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน จะเป็นการค้นคว้าหาความต้องการหรือปัญหาของชุมชนที่ได้จากการศึกษาชุมชนที่ถูกรื้อวิธีมาแล้ว แล้วนำข้อมูลนั้นมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพยายามค้นหาสาเหตุที่แท้จริง และใช้แนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสม ซึ่งได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1. ผู้สอนให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการสรุปปัญหาจากข้อมูลชุมชนที่รวบรวมได้
2. ผู้สอนให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เช่น AIC , SWOT , FSC, การวิเคราะห์ตามแนวทางพุทธศาสนา (อริยสัจสี่) เป็นต้น
3. แบ่งกลุ่มนักศึกษาให้มีฝึกปฏิบัติจริง โดยสรุปปัญหาจากข้อมูลที่ได้ศึกษาชุมชนตำบลสร้อยทองทั้ง 10 หมู่บ้าน และให้ชาวบ้านตัดสินใจเองว่าเป็นปัญหาของเขาหรือไม่ แล้วนำข้อมูลนั้นมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
4. ชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหา
5. ผู้เรียนสรุปผลการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาให้คนในชุมชนได้รับรู้เพื่อเป็นการแสวงหาความร่วมมือในการดำเนินการต่อไป โดยผ่านกระบวนการเวทีประชาคม

จากการศึกษาสภาพบริบทในแต่ละด้านของชุมชนตำบลสร้อยทอง ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนตำบลสร้อยทอง โดยคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทอง จัดอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดทำแผนแม่บทชุมชน โดยนำข้อมูลชุมชนที่ผ่านการวิเคราะห์แล้วมาพัฒนาสู่โครงการ/กิจกรรมของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชนในตำบลสร้อยทอง ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. การวิเคราะห์ปัญหาความยากจนของคนในตำบลสร้อยทอง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ทราบสาเหตุของความยากจน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1.1 การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งคนจนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพบนที่ดินทำกินของผู้อื่นโดยการ “เช่า” เพื่อทำนา แม้ว่าตำบลสร้อยทองจะสามารถทำนาได้ปีละ 3 ครั้ง แต่การทำนาครั้งที่ 3 จะได้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร ทำให้เกิดการขาดทุน นอกจากนี้ผู้เช่าไม่ยอมที่จะฟื้นฟูหรือปรับปรุงสภาพที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเช่านาในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพราะคิดว่าถ้าปรับปรุงหรือพัฒนาคุณภาพดินไปแล้วสิ่งเหล่านั้นจะตกเป็นของเจ้าของที่ดิน

1.2 การศึกษาต่ำ ผลจากการสำรวจพบว่า คนจนในตำบลสร้อยทองส่วนใหญ่การระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำมาก หรือจบประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 เป็นส่วนใหญ่ เป็นสาเหตุให้ขาดการวางแผนหรือมองอนาคตล่วงหน้าเกี่ยวกับการวางแผนชีวิต ขาดการพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพภาคเกษตร

1.3 ไม่มีอาชีพ / รายได้ที่แน่นอน

สาเหตุของความยากจนของชาวบ้านตำบลสร้อยทองอีกประการหนึ่งคือ การไม่มีอาชีพหรือรายได้ที่แน่นอน เนื่องจากคนบางกลุ่มไม่มีพื้นที่ในการทำเกษตร รวมถึงไม่มีเงินทุนในการลงทุน ไม่มีทักษะในการประกอบอาชีพ มักจะประกอบอาชีพรับจ้างในภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตร รวมถึงไม่มีการรวมกลุ่มในการพัฒนาอาชีพของตน ส่วนใหญ่การประกอบอาชีพเป็นแบบตัวใครตัวมันทำให้ไม่มีอำนาจต่อรองกับภาครัฐและเอกชน

2. การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจน

คณะผู้วิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทอง และกลุ่มคนจนในตำบลสร้อยทองได้ร่วมกันระดมสมองโดยจัดเวทีชาวบ้านในกลุ่มของคนจนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย รวมทั้งคณะผู้วิจัย โดยที่กิจกรรมดังกล่าวมุ่งเน้นไปสู่การแก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งในการดำเนินการครั้งนี้มีลักษณะของการดำเนินการจากล่างขึ้นบน (Bottom up) กล่าวคือ ใช้กระบวนการกลุ่มของคนจนรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้วนำเสนอแผนการดำเนินการแก้ไขปัญหาคความยากจนของกลุ่ม โดยการจัดทำเป็นแผนแม่บทชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน การดำเนินการดังกล่าวมีฐานคิดในการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบบูรณาการหลายแนวคิด ซึ่งแนวคิดที่สำคัญได้แก่ แนวคิดตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่อง ทฤษฎีใหม่หรือเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเรื่องวิสาหกิจชุมชน แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม เป็นต้น การนำเสนอแนวคิดต่างๆดังกล่าวเพื่อกระตุ้นให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิดและชี้ให้เห็นคุณค่าของตนเอง การพึ่งพาตนเอง ตลอดจนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้เกิดกับกลุ่มคนจนเหล่านี้ ผลจากการพิจารณาแนวทางแก้ไขปัญหาคความยากจน ได้สรุปเป็นฐานคิดเชิงบูรณาการโดยเน้นถึงหลักของ “การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และสร้างโอกาส”

3. การจัดทำแผนแม่บทชุมชนในการแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนตำบลสร้อยทอง

แผนการดำเนินการดังกล่าวที่เรียกว่าเป็นแผนแม่บทของชุมชนในการแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้น กลุ่มคนจนในตำบลสร้อยทองได้ร่วมกันยกร่างและจัดทำขึ้นเพื่อเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทอง เพื่อให้ผ่านความเห็นชอบและขอรับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินการ ดังนั้นแผนแม่บทชุมชนในการแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนตำบลสร้อยทองได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การลดรายจ่าย เป็นการลดรายจ่ายทั้งส่วนตนและครอบครัวที่เป็นสิ่งฟุ่มเฟือยหรือจำเป็นน้อยที่สุดออกไป เช่น ค่าเหล้า ค่าบุหรี่ ค่าหวย เป็นต้น สำหรับเครื่องอุปโภคบริโภคบางอย่างที่สามารถผลิตขึ้นเองได้จากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นและมีราคาถูกกว่าซื้อให้ผลิตขึ้นใช้เอง เช่น ผงซักฟอก น้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม เป็นต้น โดยมีแนวทางดังนี้

- 1.1 การลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย
- 1.2 การลดรายจ่ายที่จำเป็น
- 1.3 การผลิตหรือหาสินค้าอื่นที่มีราคาถูกกว่าทดแทน

2. ยุทธศาสตร์การเพิ่มรายได้ เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยหาวิถีทางในการผลิตสินค้าหรือบริการเพิ่มเติมจากอาชีพเดิมหรืออาชีพใหม่ที่คิด โดยมีแนวทางดังนี้

2.1 การประกอบอาชีพเสริม

2.2 การประกอบอาชีพใหม่

3. ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาส เป็นการพยายามทำให้กลุ่มคนจนในพื้นที่ที่มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสได้รับการพัฒนาจากภาครัฐต่างๆ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมากลุ่มคนจนเหล่านี้ขาดการรวมกลุ่มกันและถูกกีดกันออกจากโครงการพัฒนาต่างๆ โดยมีแนวทางดังนี้

3.1 การสร้างแรงจูงใจให้กับกลุ่มคนจนในการรวมกลุ่มกันทำงาน ในลักษณะของการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) เพื่อให้กลุ่มคนจนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง

3.2 การเปิดโอกาสให้กลุ่มคนจนได้เข้าถึงโครงการหรือร่วมกิจกรรมต่างๆตามยุทธศาสตร์การลดรายจ่าย และยุทธศาสตร์การเพิ่มรายได้

4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนและสังคม มีแนวทางดังนี้

4.1 เสริมสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

4.2 พัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน

4.3 ป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน

4. การดำเนินการตามแผนแม่บทชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของตำบลสร้อยทอง

คณะผู้วิจัย ประชาชนกลุ่มเป้าหมายและองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทอง ได้ร่วมกันระดมสมองโดยจัดเวทีชาวบ้านในกลุ่มของคนจนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ซึ่งพิจารณาจากทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก ทำให้ได้กรอบคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยมุ่งไปที่วิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้เวทีประชาคมยังได้มองหากิจกรรมโดยดูจากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และจากคำแนะนำขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้เกิดกลุ่มอาชีพที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม เพาะเห็ดฟาง และกลุ่มไม้ดัด

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการติดตามและประเมินผลกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชน

กระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชนนั้น เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่การแก้ไขปัญหาความยากจนแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญ คือ การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนจนอันเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนารายได้ได้อย่างยั่งยืน แม้ว่าในช่วงแรกๆของการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรไม้ดัด และกลุ่มเห็ดฟางจะลุ่มๆดอนๆบ้างแต่ก็ถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนในกลุ่ม ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามแผนแม่บทชุมชนตำบลสร้อยทอง ทำ

ให้กลุ่มคนจนมีรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่าที่ทำอยู่ ในลักษณะของการรวมหุ้นและมีการปันผล อันเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กล่าวคือ ในระยะแรกรายได้ของทั้ง 2 กลุ่ม คือกลุ่มเกษตรไม่ตัดและกลุ่มเห็ดฟางยังไม่เกิดขึ้น เพราะเป็นช่วงการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก จนกระทั่งมีการทดลองจนเป็นที่น่าไว้วางใจแล้วจึงได้นำออกสู่ตลาด ซึ่งกลุ่มเกษตรไม่ตัดมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 2,000-3,000 บาท ส่วนกลุ่มเห็ดฟางมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มรายได้ด้วยการประกอบอาชีพเสริมแล้ว ยังผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านอีกด้วย

กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนจนที่ตำบลสร้อยทองเกิดจากการเรียนรู้ปัญหา และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์ความรู้อย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านกลุ่มคนจนเริ่มมีความเชื่อมั่นในตัวเอง เกิดเป็นเครือข่ายระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม และคนกับชุมชน สำหรับผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มีดังนี้

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะในระดับบุคคล หรือกลุ่มที่มีผลงานร่วมกัน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จากการคิด การกระทำร่วมกัน โดยที่ประสบการณ์ของแต่ละคนถือว่าเป็นความรู้ภายในตัวเองและได้ถูกนำออกมาใช้อย่างมีศักยภาพ เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ประสิทธิภาพ ทั้งเกิดองค์ความรู้ภายนอกชุมชนเป็นความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนอย่างมีคุณภาพ

2. เกิดการพึ่งพาตนเอง แม้ว่ากิจกรรมการทำไม้ตัด และการเพาะเห็ดฟางเป็นกิจกรรมที่เพิ่งเริ่มดำเนินการ แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่ากิจกรรมดังกล่าวเกิดจากการคิด แก้ปัญหาที่อยู่บนฐานของการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ที่รวมกันเป็นกลุ่ม และเริ่มมีการบริหารจัดการในเรื่องธุรกิจ ส่งผลตอบแทนเป็นรูปธรรมอันเกิดจากการรวมกลุ่ม คือ ค่อยๆเติบโตขึ้นทีละเล็กทีละน้อย แต่ได้สร้างความมั่นใจว่ากิจกรรมดังกล่าวสามารถเป็นทางออกทางหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความยากจนได้

3. เกิดเครือข่ายคนจน โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการสร้างเครือข่ายคนจนในมี 10 หมู่บ้าน ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทองได้มีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่าย โดยเริ่มจากการจัดเวทีประชาคมเพื่อร่วมกันค้นหา และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความยากจน รวมทั้งร่วมกันหาข้อสรุปว่าใครคือคนจน จากนั้นจึงได้ร่วมกันวางแผนในการแก้ไขปัญหาโดยใช้กิจกรรมกลุ่มในการดึงคนจนให้เข้ามาเรียนรู้กระบวนการทำงานต่างๆ ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆขึ้นกับคนจน เช่นการเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ขั้นตอน วิธีการผลิต การหาตลาด การจำหน่าย และแนวทางการพัฒนา

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ชุมชนตำบลสร้อยทองเป็นชุมชนเก่าแก่ สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณ 200 กว่าปีแล้ว คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหลักปักฐานอยู่ อพยพมาจากบ้านห้วยใหญ่ ตำบลอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี และมาจากภาคอีสาน สาเหตุที่คนกลุ่มนี้อพยพมานั้นก็เพราะว่าต้องการมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ตำบลสร้อยทอง มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 55.60 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน สภาพปัญหาความยากจนของ

ชุมชนในตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า คนจนส่วนใหญ่มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในสภาพทรุดโทรม ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆมักจะมีมาจากระบบการซื้อขายแบบเงินผ่อน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างขายแรงงานในภาคเกษตร มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและดินฟ้าอากาศ เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนยากจนจากการประกอบอาชีพหลักและอาชีพรองแล้ว พบว่า มีรายได้น้อยมากเมื่อเทียบกับเกณฑ์เส้นความยากจน

สภาพการเป็นหนี้ของกลุ่มคนจนในชุมชนตำบลสร้อยทองมักกู้ยืมเงินจากนายทุน นายจ้าง โดยทั่วไปมักเป็นการกู้เงินเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว นอกจากนี้ยังพบว่า ครอบครัวคนจนมีครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีวัยพึ่งพิงเป็นส่วนมาก นั่นคือ มีทั้งคนแก่และเด็ก และยังมีสมาชิกในครอบครัวที่อายุน้อยอยู่ในระหว่างกำลังศึกษาของโรงเรียนในชุมชน

จากการศึกษาสภาพบริบทในแต่ละด้านของชุมชนตำบลสร้อยทอง ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนตำบลสร้อยทอง โดยคณะผู้วิจัย และนักศึกษาโปรแกรมวิชาพัฒนาชุมชน ได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยทองจัดอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดทำแผนแม่บทชุมชน โดยได้บูรณาการการเรียนการสอนกับการพัฒนาชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ในลักษณะของการเรียนแบบใฝ่รู้ หรือ Active Learning ซึ่งนักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริงในพื้นที่ภาคสนาม ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และมีความเข้าใจต่อการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ทั้งนี้กระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ของประชาชนนั้น เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่การแก้ไขปัญหาความยากจนแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญ คือ การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนจนอันเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนารายได้ได้อย่างยั่งยืน และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์ความรู้อย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการด้านการตลาด ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างครบวงจร
2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเกี่ยวกับยุทธวิธีในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนจนอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

ดวงพร บุญครบ. (2547). ความยากจน: ยุทธศาสตร์และแนวทางแก้ไขปัญหา
ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. (2541). “คนจนไทยในภาวะวิกฤต” เศรษฐศาสตร์การเมือง(เพื่อ

ชุมชน) คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นิตยา กมลวัฒน์นิศา. (2545) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 กับการแก้ไข

ปัญหาความยากจน. เศรษฐกิจและสังคม. ปีที่ 39 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม – สิงหาคม

นิรนาม (2548). “ความยากจน: มฤตยูเงียบ”. มติชนสุดสัปดาห์ (21-27 มกราคม 2548)

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส :

เกษตรกร. บริษัทเอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด: กรุงเทพฯ.

ปรีชา อุปโยธิน. (2548). นโยบาย ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทย

พลเดช ปิ่นประทีป. (2547). เจตนารมณ์ร่วมของสังคมไทยเพื่อเอาชนะความยากจนและสร้าง

สังคมที่เป็นธรรม. มปท.

เมธี ครองแก้ว. (2545). “การกำหนดระดับความยากจนในประเทศไทย” เอกสารธรรมศาสตร์ ปีที่

5 มิถุนายน – กันยายน 2545

วิทยากร เชียงกุล. (2546). การพัฒนาระบบสวัสดิการและคนด้อยโอกาส : กลุ่มผู้ประกอบอาชีพ

อิสระรายย่อย. บริษัทเอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด : กรุงเทพฯ

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2547). เอกสารประกอบการดำเนินงาน “เจตนารมณ์ร่วมของสังคมไทย

เพื่อเอาชนะความยากจน และสร้างสังคมที่เป็นธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (มปป). ความรู้ วิธีคิด ตัวผลิตซ้ำความจน ความจริงของความจน มปท.